

Polgár Mihály hódmezővásárhelyi lelkész 1819-ben elfogadta a kecskeméti református egyházi előljárók invitálását az egyik megüresedett lelkészi állomásra, ezért vásárhelyi státuszáról lemondott. Mintegy búcsúajándékként azonban megírta a hódmezővásárhelyi református újtemplom építésének történetét, melynek munkája során – az egyházi levéltárban őrzött vonatkozó dokumentumok mellett – idősebb lelkésztársa, az 1816-ban elhunyt Kiss András emlékeire és feljegyzéseire, neves elődjei, Szónyi Benjámín és Beretzk Péter feljegyzéseire, továbbá idősebb egyháztagek emlékeire támaszkodott.

A h[ód]m[ező]vásárhelyi új templom építésének rövid leírása. Írta Polgár Mihály
prédikátor 1819-ben

Előre való jegyzések¹

Mikor a h[ód]m[ező]vásárhelyi ref[ormáta] ekklezsia az ó templomot építette [elször ugyan a tornyot 1713 és 1714, annak utána pedig magát a templomot 1720 és 21-k esztendőben] úgy látszik, hogy nem igen nagy számmal lehettek még akkor a vásárhelyi lakosok. Mert bár mind reformátusok lakták is még akkor Vásárhely városát, bár hihető legyen is az amit ezen protocollum 10-k pagináján olvasunk, hogy t[udni] i[llik] már jóval a templomépítés előtt, az elpusztult szent erzsébeti, kutasi, csomorkányi, batidai, kopáncsi, szent tornyai, kaszaperi, mártélyi sat[öbbi] lakosok nagyobb bátorságnak okáért egy helyre telepedtek le a vásárhelyiekkel: mind az által úgy látszik, hogy abban a nemigen nagy templomban még akkor, mikor épült, könnyen meg férhettek a lakosok, pedig a mint alább meg fog íródni, még akkor egy kiseded karnál v[agy] chorusnál² nem volt több a templomban.

Kevés idővel azonban az ó templom épülése után nagyon meg kezdett szaporodni ezen ref[ormáta] ekklezsia tagjainak száma, mely szaporodásnak a többek közt ezek voltak az okai:

1. A nagy méltóságú gróf Károlyi familia, mely ezen városnak anno 1717. birtokába jutott, idegen volt mindég a vallásért való üldözéstől. Ha történtek is itt háborgatások, azok a kegyes grófoknak tudtok és akaratjok ellen történtek, és a másutt történetekhez hasonlítatva csekélységek voltak. Sok más helyeken üldöztetvén tehát a reformátusok úgy jöttek Vásárhelyre a grófok szárnyai alá, mint bátorságos menedékhelyre. Gróf Károlyi Sándornak ekklezsiánk iránt mutatott kegyességéről lásd ezen protocollum első része 8-ik pagináját. Gróf Károlyi Ferentz kegyelmességének pedig bizonyoságos az a szép levél, mely ekklezsiánk archívumában tartatik, melyet a kegyes gróf nagy pecsétje alatt ki adván, bizonyossá tette ezen ekklezsiát a maga és successori³ szemében, hogy ezt protegalni⁴ fogja minden lehetséges módon, és a vallásért háborgattatni nem engedi. Sokat tett ezen szaporodásra.

2. A földnek termékenysége, a városnak nagy határa, és a baromtartásra nagyon alkalmas sok szép pusztái, s különösen az a kegyes kímélés, mellyel a boldogult grófok jobbágyaik eránt viseltettek, nevelte a szaporodást.

---

¹ Polgár Mihály megjegyzése az oldal szélén: *N[ota] b[ene]: Hogy előbb épült a templom tornya, mint maga a templom, annak az az oka, mert az a vájügből épült templom melybe addig jártak, még elég erősnek látszott és sajnálták elrontani. De az után csak ugyan kéntelenek voltak a kő torony mellé kő templomot építeni.*

² Kar, chorus: itt templomi karzat.

³ Successor: utód, örökös.

⁴ Protegalni: pártfogolni, támogatni.

3. Az al-győi ref[ormáta] ekklesiának ide lett általköltözése is. AlGyő hajdan csupa reformátusokból állott, s túl esvén a Tiszán, nem szenvedett annyi pusztítást az ellenségektől, mint Vásárhely. Sokszor bátorságos szállást adott a vásárhelyieknek is, mikor vagy a Tököli katonák vagy a rátzok pusztították ezt a vidéket. De 1751-ben ez az al-győi ekklezsia az Erdődi familiának egy Bezúr Ferentz nevű praefectusa által minden vallásgyakorlásbeli szabadságtól megfosztatott – sőt amint némely még most is élő öregek beszélnek, annyira vitte a nevezett Bezúr a kegyetlenséget, hogy midőn látná, hogy semmiképpen ki nem téríthetné hitekből a lakosokat, a Szegediek segítségével őket szülőtte földekből kiverte, s házaikat másunnan hívott pápista lakosoknak adta. Fennáll még most is All-Gyön az a ház, mely hajdan a reformátusok oskolája volt, amint a gerendán lévő vésés is mutatja. Kiverettetvén tehát az al-győiek, hajókra rakodtak, és 1751-ben éppen pünköst 3-ad napján sírások és éneklések között többnyire mind ide költöztek, és a mélt[óságos] uraságnak előre meg nyert engedelmével mellett itt magoknak állandó lakást választottak. Eljött velük Nyíregyházi Bálint is, ki iskola rectorát viselt All-Gyön és itt a tarjányi leány iskola praeceptorává⁵ tevődött, melyben az előtt egy asszony volt a tanító. Ugyan ekkor elhozták magokkal az Úr asztalához tartozó aranyos poharakat is, de 1809-ben bold[ogult] tiszt[eletes] Kiss András úr parochiájáról – ki is ezt betegek látogatásából jöven haza, míg ebédelt, a múzeumban lévő asztalon hagyta – valamely istentelen ember ellopta és többé nyomában nem lehetett akadni.

Ekképpen megszaporodván a vásárhelyi reformátusok száma, először chorusok v[agy] karok építése által akartak az akkori előjárók a templom szűk voltán segíteni. Már 1737-k esztendőben épült ugyan egy chorus, a másik már meg lévő kis chorus pedig meg nagyobbítottván de 1766-ban ismét a rendelődött az ekklezsiai gyűlésben, hogy harmadik kar is építtessék, és ezenkívül vagy a porticusok⁶ megnagyobbíttassanak, vagy a templom kerítéséből tágas szín csináltassék. Vid. pag. 149. A porticusok nagyobbitása illendőbbnek találtván 1768-ban a rendelődött a gyűlésben, hogy az erre való engedelemért a t[ekintetes] n[eme]s vármegyéhez, mélt[óságos] urasághoz és őfelségéhez instantia⁷ bocsáttassék. Vid. pag. 151. A dolog csak abbamaradt az 1771-k esztendőig.

Ekkor martius 26-án a Csongrádon tartott v[enerabilis] gyűlésre ilyen instantiát adtak be a vásárhelyi előjárók.

Inclutus universitus et cet.

Inclutus universitati in omni veneratione insinuamus: oppidi nostri Vásárhely ref. religioni addictum populum per dei gratiam notabiliter auctum eo teneri sine in ampliamentum ecclesia atriorum, pro ratione majoris frequentibus in gremiati populi corand alussinus throns regio devotus preces effundere suo teneat.

Cum vero et augustini ecclesiae et frequentiae populi status cognitio, potissimum exoculatii perillustrium aliud iudicium et jurassoris hunc in finem gratiose exmittendum in agit fundate dig noscend est eo: hinc apud inclutam universitatem pro exmissione eor sind erid dominorum iudicium ex jurassoris humillime instamus et emorimur et cet.

---

⁵ Praeceptor: tanító, segédtanító

⁶ Porticus: bejárati előfolyosó, előcsarnok templomokban is.

⁷ Instantia: beadvány, kérelem.

Ennek következtetésében ki küldődven Veres András szolgabíró és Balog Ferentz esküdt urak 19-n apr. 1771. ilyen relációt adtak bé a t[ekin]t[ete]s n[eme]s vármegyére:

Infra scripti praesentium per vigorem fidem facimus et recognoscimus quod et cet. Exmissi: hora jani in 8uad inclinante matutina dum populus suum secundum ritum divini vacaren eccliam helv. confessioni addictam accessimus, eademque pro oculanda capacitate ingressuri juxta ecclesiam in cristura non exiguam populi catervand, quam parva ecclesiae capacitas foris manere jussu erat, spectavimus. – Profundius fatam eccliam populo undique strictius repletam difficillime intrantes continens continentumque per spicaci oculo accuratius considerantes, experti sumus, eandem ecclesiam non tantum plus capere non posse, sed et modi contentam dominum congeriem [si quidem sellae pro amplianda capacitate erecti chori majores – fides spatia pro amplianda capacitate relicta densius plena essent] violenter capere. – Tandem fatam ecclesiam populo divinis clausis executante ab critis et longum et latum dimensi sumus cujus longitudo 16, latitudo ves orgias 5 et 4 peder exportavit. Super quo taliter ut praemissum est, computo hac nostras extradamus litteras test H[ód]M[ező]Vásárhelyini d[ie] 19n apr. 1771. Andr[ás] Veres ord. judicus et Fr. Balog jurassor.

A porticusok nagyobbításáról addig tanakodtak az előljárók, hogy egyszer által látták azt, hogy ez által is el nem fognák érni céljukat – mert nem fognak úgy is elférni a sok nép. Eszerint hát arra határozták magokat, hogy új templomot építeni igyekezzenek.

Mi lehetett az oka, hogy ez a szándék soká csak szándéknak maradt, és munkába nem vevődött? Azt voltaképpen ki nem tapogathattam: de gondolom, hogy egy darab ideig az állam elleni, hogy még azokban az időkben fels[éges] Mária Theresia országlása alatt felette nehéz volt új templom építésére engedelmet nyerni – fels[éges] 2-ik József alatt pedig akadályt vethettek a török háborúk – úgy, mint a melyeknek folyása alatt felette sok terhet hordozott ez a nép.

Végre 1790-k esztendőben júl[ius] 4-ik napján ekkleziái gyűlés tartódván, meg határozatott, hogy tovább az építést nem kell halasztani, hanem az arra szükséges készületet munkába kell venni.

A templomépítés leírása

Legelőször is a t[ekintetes] n[eme]s vármegye által folyamodott az ekkleziái őfelségéhez az építésre való engedelemért. Tudván azonban az előljárók, hogy őfelsége a már publicált kegyelmes rendeletek szerint a t[ekintetes] n[eme]s vármegye által meg fogja erogáltatni,⁸ van-e elégséges fundusa az ekkleziának az új templom építésére, tehát fundusról kezdettek gondolkodni. Az ekkleziái assájában felette kevés pénz lévén, s hogy lehessen mit mutatni a kijövendő deputationak, tehát a régi curatorokkal és egyháziakkal számoltatták a népet, s az önként való adakozásra buzdítottak, a tehetősebb lakosok pedig jó summa pénzeket adtak be. Ki interesre⁹, ki anélkül. Az akkori előljárók példás szorgalmatosságok és különösen akkor jurassor most táblabíró tekintetes Kovács Márton úrnak, Szomor Ferentz, Ketskeméti Sámuel, Nagy Gergely János őkigyelmek fáradhatatlan buzgóságok odavitte a dolgot, hogy midőn a fundus megvizsgálására akkori jó notarius Bellosits József és uradalmi fiscalis

⁸ Erogál: megvizsgál, ellenőriz.

⁹ Interes: kamat.

tek[enitetes] Torma urak, mint deputatusok 20-n aug[usztus] 1791. kijöttek, és tek[intetes] Kováts Márton, n[agyságo]s Kaszap Péter és Szomor Ferentz urak előadták¹⁰ volna előttük micsoda fundusa van az ekklesiának az építésre – azt elegendőnek lenni elesmérték – amint hogy ennek következtében a t[ekintetes] n[eme]s vármegye is 1791-ben 28-k szeptemberben tartott generalis gyűléséből a templom építhetésére való engedelemllevelet szokott pecsétje alatt ki adta, mely levél ekklesiánk archívumában tartatik.

Nem késlekedvén az érdemes előjárók arról, hogy engedelmet fognak nyerni a templom építésére: előre kinézték annak helyének azt a portát, a melyre csak ugyan épült is osztán az új templom. Ez a porta volt egy Topler nevezetű német emberé, ki egy ideig Derekegyházán lakott, azután pedig itt a városon korcsmárosi hivatalt viselt. Ennek házát és portáját tehát 1790-ben 12 jún[ius] megvette az ekklezsia 700 (hétszáz) forintokon.

De mivel ez a hely még nem volt elegendő, megvette az ekklezsia azt a portát is, amely a Topler házhoz dél és nyugat közt esett, és amely özvegy Kezes Jánosnéé volt 30 (harminc) forintokon 1791-ben 26-k janariusban.

Még így sem láttatván elégségesnek lenni a hej, 1792-ben 11-k julii megvette a sz[ent] ekklezsia a Hajdú András házát is 300 (háromszáz) forintokon, mely ház osztán idővel parochiális háznak fordítódott, és még most is fenn áll, s a portája a templom felől való részét teszi annak a parochiális hivatalnak, melyben most is az ifjabb predikátor lakozik.

Ebben az 1792-k esztendőben és a következőkben minduntalan azon munkálkodott az akkori buzgó előjáróság, hogy elegendő költséget szerezhessék az építésre.¹¹ Meg is áldotta a jó Isten szent igyekezeteket felindítván az ekklesiának tagjait a buzgó adakozásra, mert a mint a protocollumok mutatják az építés első esztendőiben a rendes lecticalén¹² kívül, és a régi egyháziak által még eddig be nem szedett, de most beadott rendes ekklezsiai adón kívül, készpénzben gyűlt a jótévtől 9296 forint 89 darab marha, melyhez hozzáadván a még 1791-k adottakat, lett az ekklezsia marháinak száma 102 darab. Gyűlt ezen kívül 111 [száztizenegy] darab juh, 2 ló, 103 köböl búza, és 6 akó bor. Ezen kívül az ekklezsia hasznára búza és árpa vetések is tevődtek.

Milyen formára építsék a templomot? Azon soká tanácskoztak az előjárók. El is küldötték Ketskeméti Sámuel urat hatodmagával 1792-k esztendőben a túri templomszentelés alkalmatosságával, hogy nézegetné meg a körül belől lévő templomokat és venné formáját valamelyiknek. T[ekinte]tes Vertits ingenieur úrra is rábízódott, hogy delineálna¹³ egy szép formájú templomot. Adódtak is bé külön-külön rajzolatok: de legjobban megtetszett Fischer kecskeméti kőmives úr planuma. aki már előre meg volt híva az építés munkájára.

Ezek szerint már nem volt már egyéb hátra, hanem hogy hozzá kezdjenek a munkához, ami meg is történt 1792-k majus hónapjában, éppen Úr napja után eső pénteken.¹⁴ Meg lévén már előre ásva a fundamentom helye, hogy ezt a nagy munkát a felséges Isten segítségül való

---

¹⁰ Előmutatták.

¹¹ Az épület költségvetését 1791. szept. 26. Vertics József (Fef). megyei mérnök így készíti el: Kőmives munka: 4465; kőmives anyag: 8564; ács anyag: 868; ács munka: 1525; asztalos munka: 270; lakatos munka: 270; üveges munka: 147. Összes: 16202 (forint). A fuvar és napszám nincs felszámítva. Vertics idézett kiszámítása az egyh. levéltárban. Szeremlei Gr. Károlyi Antal földesúr az egyház 1791. júl 26-i folyamodványára megengedte, hogy az egyháztagok templomuk számára téglát ésszenek, bár kifejezi, hogy a vásárhelyi jobbágysai „az urbáriális munkákat u. a. igen rosszul végzik, u. i. nagyobb része azokat el is kerüli.”

Janics György uradalmi consulens hátirata a téglakérvényen az egyh. levéltárban. Szeremlei

¹² Lecticale: párbér, azaz a református egyházközségek által a hívektől szedett egyik legrégebbi adónem.

¹³ Delineál: rajzol

¹⁴ Ez akkor jún[ius] 8-ra esett.

hívásával kezdené el a sz[ent] ekklézsia. Felgyülekezett a nép felette nagy számmal az építendő templom udvarára, és nagy tiszteletű esperest Szőnyi Benjámint¹⁵ predikátor úr buzgó könyörgés után prédikált a nép előtt ezen textusról: Mindeneket az Isten dicsőségére míveljete. Az alkalmaztatásban előadta dicsőségesen országló királyunk nagy kegyelmességét, kinek szárnyai alatt, és kegyelmes segedelme mellett bátran építhetjük templomunkat, s nem kell egyik kezünkben fegyvert tartani a munka között, mint kellett a fogságból hazament sidóknak sat. Vége lévén az isteni tiszteletnek, maga a nagy tiszteletű esperest úr letette a legelső fundamentom követ rövid fohászkodás között, utána a több előjárók vittek és tettek le kiki egy-egy téglát, s ezeket követte osztán a nép is.

Elérkezvén a 12 óra, Ketskeméti Sámuel curator úr meghívta a belső és külső előjárókat és a kőmives meister Fischer urat¹⁶ egy tisztességes ebédre, melyet a Szarvas nevű vendégfogadóban előre készítettett. Vége lévén az ebédnek, eljött a meister úr a legényekhez, kik már akkor dolgoztak, s midőn ezek munkájukat a fundamentom gödre szélén pálcájára támaszkodva nézné, a gödör széle beszakadt, s maga Fischer úr is a mély gödörbe bé bukott s keresztül esett a már lehordott téglákon és meszes ládákon által bordái eltörték, s ezen veszedelme után 3 hét múlva megholt, és itt Vásárhelyen eltemettetett.

E nagy szerencsétlenségben az a szerencséje volt még is ennek az Ekklésiának, hogy a megholt meister úrnak fia, Fischer Ágoston éppen akkor tájban érkezett haza külső országi útjáról, ez állott tehát az édesatyja helyébe, s ez építette fel ezen templomot, s ezen egyszersmind mintegy remekelni is kívánt.

Az építés ideje alatt szekeres és gyalog napszámosoknak ki rendelésére s felírására, az épület körül megkívántató ládákra, tajicskákra, ásókra, kapákra, lapátokra sat[öbbi] ügyelő commissariusnak rendelődött Ketskeméti József úr, a ki is ezen hivatalt az egész épület ideje alatt többnyire minden jutalom nélkül hűségesen és dicséretesen viselte.¹⁷

Az egész építés ideje alatt ez a nép igen nagy buzgóságot mutatott, szívesen tette a szekeres és napszámos munkákat, örömmel ment kocsijával hosszú utakra is. Mindezeket a munkákat ingyen tette a nép, híre sem volt még ekkor, hogy napszám fizetődött volna az ekklézsia cassájából. Az előjárók között is megvolt a szép egyetértés – megvolt az Isten dicsősége mellett való buzgóság – s mindezen okoknál fogva az építés Isten segedelmével oly szépen haladt elő, hogy már 1794-k esztendőben április 3-k napján a kőmivesek feltették a templom felrakott falára a koszorút. Ugyanebben az esztendőben július 13-án pedig elvégezték a torony kőrakását is, s mindkét alkalmatossággal víg vendégséget tartottak az ekklézsia jóakaratajából.

---

¹⁵ Quietált: nyugalmazott, visszavonult.

¹⁶ Fischer Boldizsár („Maurer Meister”) saját írása, 1792. ápr. 29. szerződik az egyházzal a tervszerű épület kőmives munkáira. Ez egyezség megvan a levéltárban. Szeremlei Megvan az ácsmesterrel, Hacker Józseffel kötött szerződvény is 1792. dec. 21-ről. U. a. Hacker ácslegényeit Szolnokról az egyház szállítatá.

A téglavetésre Horváth Ábrahámmal, vásárhelyi téglamesterrel egyezkedtek. 2 egyezség is megvan.

A lakatos munkát Békési István lakatos vállalta el, ki tán ide való volt. Megvan a szerződése.

Hegedűs Péter és András készítették [...]

¹⁷ Az egyház 1792. febr. 25-én az építésre Hajdu Ferencz esküttől Új utcán 2000 frtot vett fel decemberben kamatra kölcsön, melyből 1800 feb. fizet vissza 500 frtot. Az adóslévlél egyházunk levéltárában. Szeremlei

Ugyanaznap ua. Varga István esküttől kölcsönvett 1000 frtot, mely 1799. dec. fizettetett vissza. U. a.

1792. okt. 17-én Mózes János kölcsönzött 1000 frtot, mely 1801-ben fizettetett vissza. U. a.

S még több kölcsön is volt, 100-500-as összegekben 1794-ben is, melyek jobbjára 1801-ben fizettettek.

A templom teteje elkészítésére megalkudott az ekklezsia Hacker pesti átsmester úrral, ki is azt a maga fájából elkészítette 3611 forintokért, de a mely summát azután mintegy discretio titulus alatt 300 forintokkal kívánt növeltetni.

Készen lévén már a famunka, mikor a templom kőfalai fel rakattattak, mindjárt felhúzódtak és felállítódtak a tetőfák is, és május 28-k napján 1794-k esztendőben feltevődött a templom gombja is, melybe a következő versek és jegyzések tevődtek bé egy kis bádog skatulyába zárva:

α] Új ének az új templom gombja, s vitorlája fel tevésekor.

Készítette öreg Szőnyi Benjámín esperest ad notam: mikor [...]

1.) Épül az új templom Isten kegyelméből
Másod Ferentz császár hozzánk jó kedvéből
Szomor Ferentz bíró ezt szépen kezdette
Barta Mihály bíró azután követte

2.) Serény a munkában egész tanács s község
Mindeniktől szives a fáradság, költség
Ily virtust e templom míg fenn áll, hirdessen
E vitorlás gomb is míg tart emlegessen

3.] Oh Jesus háznak buzgó szeretője
Ez után is te légy népünk serkentője
Hogy szent adakozást szent házadra tégyen
És ezért Istentől bőven áldást végyen

4.) Fel tesszük címerét vígan templomunknak
Dicsőség érette mennybeli Urunknak
Adj elő menetelt tovább is Úr Isten,
Hogy sok halleluát mondhassunk majd itten.

β] Betevődtek a gomba az akkori tanácsbéli elöljárók nevei is, ú[gy] m[int] Nagy Gergely János, Győri Ferentz, Bánfi István, Tárkány István, Barta Mihály, Szomor Ferentz, Kontz Pál, Olasz István, Ketskeméti Sámuel, Varga István, Mucsi Mihály, Mózes Péter, Égető János, Hajdu Ferentz, Nagy Mihály. Notariusok Balog Ferentz úr, Bodatz Pál úr. Bé vagynak irva 3dszor

γ] A nemesek és curatorok, kik e sz[ent] munkában közelebb részen forgottak: Nemes Kováts Márton Úr, n[agyságo]s Kaszap Péter úr, Ketskeméti Sámuel, Nagy Gergely János, Kis Péter János gondviselő, Ketskeméti József commissarius ugy szintén

δ] Prédikátorok és más belső személyek nevei: öreg Szőnyi Benjámín esperest, t[iszteletes] Füredi Sándor, t[iszteletes] Kiss András, professor Szilágyi István, cantor Bányai Mihály.

A gombot Dékán lakatos tette fel, és poharaikat üríték:

1-ször felséges koronás királyunknak és az egész királyi háznak egészségéért. Vivat!

2-szor Kegyelmes földesurunknak és minden tisztjei egészségükért. Vivat!

3-szor A tiszteletes predikátorok egészségéért.

4-szer A nemes urak egészségéért, kik ezen építésben hűségesek voltak

5-ször Az egész tanácsért.

6-szor Az oskolák tanítóiért

7-szer Az egész községért, kik ezen templomra szent adakozást tettek.

S mind ezekre az alatt lévő nép is vivatot kiáltott.

Az ács, miután is a tornyot elkészítvén, feltevődött a szokott ceremónia által 1795-k eszt[endő] június hónapja 3-kán a torony nagygombja is, amely hiteles emberek által meg mérettetett idele a földön 12 akósnak találtatott. Ezen alkalmatossággal is a feltévő ács számtalan népnek jelen létében poharakat üritett a felséges király, méltóságos uraság és más feljebb meg nevezett személyek hosszú életekre és egészségekre.

Már 1795-k esztendőben annyira elkészült a templom, hogy a következő 1796-k esztendőben el lehetett kezdeni az Isteni tiszteletet. S ekkor hozódott osztán el a pr[érdikátori] hivatalra tiszteletes Beretzk Péter úr. Még ugyan csak deszkákon és zengő szálakon ülhetek nagyobb részén a hallgatók. Még a cathedra is deszkából volt össze ütve. Még harang is csak egy t[udni] i[llik] a nagy harang volt [mely a vecturával együtt 1262 forintokban és 42 xrokban került], de azért a vasárnapi napokon és némely hétköznapok reggeli óráin, mikor tudni illik a benn dolgozó munkások miatt lehetett szorgalmasan gyakoroltatni az isteni tiszteletet.

Elkészült végre 1798-ban belől is a templom, a székeken és cathedrán kívül, de a következő 1799-k esztendőben ezek is felállítottak: a cathedrát, a papi széket és az Úr asztalát a kecskeméti asztalos 700 forintokért. A székeket pedig készítette ide való asztalos Borbély Ferentz a maga fájából 833 forintokért.¹⁸

Kimeszelődvén a templom, és belől is minden szükséges dolgokkal felkészítettvén az 1799-k esztendő május hónapjának éppen Sz[ent]háromság vasárnapján¹⁹ – mely hét egyszersmind vásárhét is volt – sok papi és világi uraknak jelenlétükben buzgó örömmel fel szentelődött.

Jelen voltak ezen a solemnitáson²⁰ t[ekinte]tes Kárász v[ice] ispán úr több vármegye tiszt uraival. Jelen voltak a csongrádi uradalomban lévő dominális tiszt urak, sok más uraságokkal együtt. A papi rendből jelen voltak főtiszteletű Végh Veresmarti Sámuel dunamelléki superintendens úr, főtiszt. Tormási János generalis notarius úr, ezen tractusbeli egyházi szolgák nagy számmal, és a szomszéd helyekről felette sok nép. Actornak meghívódott főtiszt[eletű] Vetsei Sámuel úr Tiszán túl való super-intendens, de betegsége miatt fel nem vállalhatván szentesi predikátor tiszt[eletes] Szalai Pál úr végezte ezt a szent munkát.

Debrecenből 32 cantor deákok hozódtak ki, a tiszt[eletes] Zilahi Sámuel úr praesidiuma alatt harmoniával éneklettek. Kezdték pedig ezen éneken: Jövel Sz[ent]lélek Úr Istentől.

A főbb uraságok számára gazdag asztalok terítődtek tekintetes Kováts Márton táblabíró úrnál, és a három parochiákon a több idegenekre nézve pedig külön-külön helyeken tevődött provisio. A délutáni órákon a vendégeket a cantor deákok szép énekekkel és áriákkal mulattatták. A tiszteletes actornak 6 császár arany, a cantor deákoknak pedig 100 forint adódott jutalmul.

Predikállott a tiszteletes actor úr ezen textusról: C-k zsoltár 1, 2, 3, 4, 5-k versei. Örvendeztetek az Úrnak földnek minden lakosi, szolgáljatok az Úrnak vigassággal sat[öbbsi]. Felhányván táblabíró t[ekinte]tes öreg Kováts Márton, öreg Ketskeméti Sámuel és Ketskeméti József urak segítségekkel, kik a munka körül míg a templom épült, legközelebről forgolódtak, minden lajstromokat, melyek 1790–1799-ig íródtak, úgy találtam, hogy – ide nem számlálván az ingyen tett gyalog és szekeres napszámokat – ezen templom építésére ezeket a summákat költötte az ekklezsia:

Rf.

¹⁸ A templomi székeket Borbély Ferencz helybeli asztalos csinálta. Szeremlei. Az ajtók Parti András által készítették 1797-ben.

¹⁹ Máj. 19. Szeremlei.

²⁰ Solemnitás: ünnepség.

A Topler, Kezes és Hajdu házakért	1030.	
A kőmives munka öszveséggel	9339.	
Kövek és kőfaragó munka	1386	
Tégla vetőknek öszveséggel	4913.	
Agrisi és váradi mész	3649.	
Vas	2142	
Mész oltók s keverők	157.	
Áts munka a maga fájából	3911	
Fenyő szálak tölgyfák, deszkák	2558.	
A torony fa munkája	890.	
27 hordó bádóg	1701.	
Bádógos munka	556	
Nagygomb, vitorla sat.	..120.	
Zsindelyhozó hajósoknak	107.	
A torony gattere	..850.	
Harangok és vectura	2500	
A chorus és harangláb munkájáért	140.	
98 szék a templomba	833.	
Cathedra, papszék, Úr asztala		700.
Lakatos munka a gattereken kívül	..407	
Ablakfák és munka	308.	
10 ajtó az ekklézsia fájából	180.	
Pléhek, sarkok	170.	
Templom ki meszelés	56.	
Czintermeken lévő gombok	15	
A gatterek megfestése	65	
Discretio, deputatiók költsége, réven való fizetés sat[öbbi]	395.	
Ketske lábak, téglavető asztal, meszelők, kötelek sat[öbbi]	110	
Ekklézsia gulyása fizetése	19.	
Költsönzött pénz interesse 7 esztendő alatt	1738	
Templom fel szentelésekor lett költség		406.
		Ös[szesen]: 41,351.

Jegyzések. 1-o. Boldogult tiszteletes Kis András úrtól több ízben hallottam, hogy az újtemplom mintegy 45000 forintokba került. Ez a tiszteletes úr ezt fel számlálhatta: úgymint a kinek a perceptiókra és erogatiókra ex officio ügyelni kellett. Az én calculusomba nem jöhetett belé az ablakokra és rostélyokra tett költség, mert azokról a lajstromokban semmi dátumot nem találtam. Egy contractust láttam: de abban csak a határozódik meg, milyenek legyenek az üvegek, és egy karika üveg mennyiért készítdjön.

2-o. A torony gatterét v[agy] balkonját a tek[ntetes] úriszék jóváhagyásával a város cassájából fizették az előljárók. A város közönséges cassájából fizetődött ki az ótorony beli órának ára is.

3-o. Az ótoronybeli órát gróf Károlyi Ferentz eő exellentiaja ajándékozta az ekklézsiának, melyet az ecsedi várból hozatott ide. Ugyan akkor ajándékozott egy zöld kályha

kemencét, is a boldogult tiszt[eletes] Szőnyi Benjámín úr parochialis házába, mely egész a múlt 1818-k esztendeig szolgált.

Elkészülvén és felszentelődvén az újtemplom az 1804-k esztendőben²¹ második predikátor is hozódott ezen új templom mellé, úgymint tiszteletes Nagy Sámuel úr. Ekkor tiszteletes Beretzk Péter úr számára azon a portán építődött parochialis ház, melyet vett az ekklézsia Mózes Dániel úrtól 200 (kétszáz) forintokon s ezen a portán laknak még ma is az új templom mellett szolgáló öregebb prédikátorok. A régibb és kisebb parochia udvara is megnagyobbítódott 1805-ben. Megvén az ekklézsia ennek háta megett lévő portát özvegy Zsarkó Mátyásnéól, oly módon, hogy vett az ekklézsia a nevezett Zsarkó Mátyásnénak egy másik portát 300 – háromszáz forintokon, és rajta egy házat is rá építettett – és ez a porta az, a mely még ma is a kisebbik parochia udvarának hátulso részét teszi.

Ugyanehhez a kisebbik parochiához engedett Hajdu György is egy darabocskát portát, mely a templom felől való háza déli részét teszi. Ezért pénzt az ekklézsia nem fizetett, hanem [...] új istállót építettett az ezen részen eső, de lerontatott istálló helyett .

Ezt az új templomot 1808-ik esztendőben nagy veszedelem fenyegette. Tűz támadván t[udni] i[llik] a szentesi közön július 30-k napján délutáni 3 óra tájban egy Molnár Péter nevezetű szücsmester ember házábanál, és hirtelen egész Kis utcát lángba borítván, ennek a templomnak szomszédságában lévő házak is megégték. A kemény szél a lángot csak a kőfalához verdeshetvén a templomnak, a zsindeletet nem érhetette, s ez által valamint maga a templom, úgy Új utcának is a dereka meg menekedett a tüztől. Tovább az utca dereka felé nem mehetvén a tűz, csak a Tó partján lévő házakat tette hamuvá.

Méltó itt a megjegyzésre, hogy az isteni gondviselés mellett sokat tett a cinteremnek a tűz ellen való megoltalmazására tiszteletes predikátor Nagy Sámuel úrnak munkás erőlködése, aki a cintermet nagy veszedelmek közt is védelmezni meg nem szűnt. Látván, hogy arról a templom is könnyen meg gyulladhatna, s úgy osztán nem csak a templom, hanem Új utcának nagyobb része a veszedelmet elkerülhetné.

A tűz után, a templom mellett napnyugat felé eső házat is jónak látták megvenni az ekklézsia előljárói, hogy így a templom a tűzi veszedelemtől nagyobb bátorságban lehessen. Az a ház és porta volt egy Szamák nevű pópista szabó mester emberé. Ez látván, hogy az ekklézsia nagyon akarja az ő portáját meg venni, ámbár levolt is rajta minden égve, mind az által igen rá tartotta magát és 1500 (ezeröttszáz) forintokon alól által nem eresztette az ekklézsiaánaknak. Sőt! Ezt is belékötötte, hogy leégett házábanál és épületeinek vájzug falait az ekklézsia hordassa el az inspector úr által néki kimutatott udvarra, mely is azon módon meg történt.²²

Ugyan csak a tűz után kevéssel megszerzette az ekklézsia az úgy nevezett Czigánházi Tóthoknak, öreg Tóth Jánosnak és fiának Tóth Mihálynak portáját és fizetvén értek, minthogy le voltak égve, 50 (ötven) forintokat. Ezen a portán épült 1817-k esztendőben az Új utcai fiúgyermek oskolája.

Még ez ideig tudni illik, mindég a belső fiú oskolából jártak ki ebbe az új templomba oskolai gyermekek az isteni tiszteletre. Most hát gondolóra vévén az előljáróság, mily terhes légyen sáros időkbén olyan messziről minden nap kétszer ki gyalogolni és a tanulásban is, mely sok hátra maradást szenvednek amiatt a gyermekek, tehát meghívta a népet egy fiúoskola

²¹ 1803-ban. Lásd a 21. lapra tett jegyzetemet. Szeremlei

²² Polgár Mihály megjegyzése: Ehez a Szamáktól vett portához, a Kis utcán, midőn regulálná az uradalmi ingénieur az udvarokat, jó darab udvar esett a Török Péter udvarából is.

építésére való adakozásra. Adakoztak is mintegy 1000 (ezer) forintokat, mely summa az ekklezsia közönséges cassájából pótolódván, felépítődött az iskola.

A benefactorok²³ nevei, és a költségek specificatiója egy különös diariumban vagynak be írva, mely az ekklezsia archívumába bétevéődött.

Ezt az új templomot, melynek épülésének históriája itt röviden megíródott, már sok nagy rangú és méltóságú uraságok méltónak tartották a megszemlélésre, a többek közt alvintzi generalis gróf Károlyi József eő nagyságával. Más ízben méltóságos Kálmánházi váci püspök eő exellentiaja, nemrégiben pedig méltóságos gróf wartenbergi Waldstein Emmanuel eő nagysága hitvесе, kikis mindnyájan meg dicsérték a vásárhelyiek gesztusát, de amellet ezt a megjegyzést is tették: Kár, hogy nincsen benne orgona, és hogy a falai tisztábban nem tartódnak.

Én pedig aki ezeket írtam, bérekesztem írásomat ezzel a buzgó kívánsággal:

Nagy Isten!
Vigyázzanak a Te szemeid
Ez imádságnak házára
Ne jöjjenek ítéleteid
Ennek el pusztítására.
Kedvezz e templomnak
Hogy sok ember nyomnak
Még unokája
Lelke szükségéhez
Képezt a mit éhez
Itt meg találja.
233. dits[éret] 8. vers.

Folytatás ²⁴

Ezen templom tetejének fazsindelyezetje nagyon megavulván, hogy a tető fákból s az épület falaiba tetemes kár ne essen, meghatározódott annak új lécekkal és cserépszindelyekkel való [újjonnan leendő] készíttetése, s fel is készíttetett Isten segedelme által a jóltévőktől szedett alamisnánkból s az ekklezsia cassájából 1828-dik eszt.-ben n[em]z[e]t[e]s Varga Pál úr fő curátorságába, helybeli faragó mester Darabos Ferentz és kőmives Jaurnik Miklós pallérja Caspar Antal által. A cserép zszindelyeket Debrecenből hozatott Daku Mihály készítette az Ekklezsia cserépszínébe. [Ezeknek egyezségleveleit lásd a [1]828/9-ki curátori számadó bizonyítványok közt.] Ugyan ezen alkalmatossággal villám vezető [conductor] is tétetett a torony és templom tetejére, melyet helybeli lakatos mester Papp István készített. A torony tetejébe lévő gombnak levételét és feltevést szegedi kőmives vállalta fel, 180 váltó forintokért, de a rendelt időre, sőt azután is sokára meg nem jelenvén, ezt a munkát is Darabos Ferencz,

---

²³ Benefactor: jötevő, adományozó.

²⁴ Szerző és évszám nélkül, a jegyzőkönyv 60–61. [192–193.] oldalain. Ezt a szöveget valószínűleg már Polgár Mihály egyik újtemplomi lelkész utóda írta. Szerzőként az 1818 és 1869 között az Újtemplomnál szolgáló Tóth Ferenc, vagy az 1827-ben megválasztott és 44 éven keresztül az Újtemplom második lelkészeként működő Szél Sámuel jöhet szóba, mert az események 1828–1829-re vonatkoznak és a szerző helyesírása eltér Polgárétól.

Duzs István és Pap István vitték véghez egy kiállított lajtorjaforma ősz fán. A villámhárító készíttetésére főképpen az adott alkalmatosságot, hogy Kissújszállásonn egy estve beütvén az égi tűz a templom tetejébe, a lángok dühössége azt csak hamar megemésztette a szomszédjába lévő egyik paróchiát tetejével és egy szomszéd házzal együtt, a toronybeli harangokat pedig összeolvasztotta.

Jegyzés. Ugyanezen esztendőben szeptembernek napján, egy iszonyú szélvész támadván d[él] u[tán] egy óra tájba, jégesővel együtt, mely a sarkalyi szőlős-kerten kívül [a többit mind egészen elverte] a félbe lévő conductort lehányta a templom tetejéről számos cserepekkel együtt, hasonlóképpen a nagyoskola tetejét és az Ótemplom tetejét is nagyon megrongálta.²⁵

---

²⁵ Az új templomot illető további építkezések. Nagy Mihály udvarán korláttal körülkerítse. Egyh[áz] gyűl[ési]. j[egyző]k[önyv]: 1805. III. köt. 59. l.

A templom 1897-ben restauráltatott, amennyiben a padok alja egészen kipadlóztatott, a közök terraz-zóval láttattak el, az ablakok festett üvegből újból készíttettek, a papi ülőszék és a számrakó táblák újonnan készíttettek, a karzatok új ülőpadokkal láttattak el s az ülőpadok, szószék és orgona újonnan kifestettek. Költség 9000 o. ért. frt. körül. Minderről a jelentést 1898-ban megtettem az egyháznak. Szeremlei m[aga] k[ezével].